

Maria Jazowska-Gumulska

Kształcenie sprawności językowej i komunikacyjnej. Obraz badań i działań dydaktycznych, pod red. Zenona Urygi i Marii Sienko.

Seria: *Nowoczesna Szkoła nr 13*, pod red. Tadeusza Budrewicza.

Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, Kraków 2005, ss. 250

Najnowszy, trzynasty tom „Nowoczesnej Szkoły”, wydany w 2005 roku jest wynikiem XI spotkania warsztatowego z serii Jesienna Szkoła Dydaktyków Literatury i Języka, które miało miejsce w Akademii Pedagogicznej w Krakowie w dniach 24–26 listopada 2003 roku. Tematem spotkania był problem kształcenia sprawności językowej i komunikacyjnej, a wystąpienia naukowe poświęcono pamięci Profesor Anny Dyduchowej w dziesiątą rocznicę Jej śmierci – autorki między innymi cennej książki *Metody kształcenia sprawności językowej uczniów. Projekt systemu, model podręcznika* (1988). Zagadnienie, będące przedmiotem badań tej pracy, gruntowna analiza pojęcia sprawności językowej, jest nadal aktualnym tematem w dobie reformy edukacyjnej. Redaktorzy tomu podkreślili w słowie wstępnym potrzebę refleksji nad doskonaleniem programów nauczania wdrażających kształcenie sprawności i kultury porozumiewania się w mowie i piśmie jako temat gorący w swej aktualności:

Sygnalizuje on potrzebę konkretnego sprecyzowania zadań szkoły wobec zróżnicowanych i rozchwianych zachowań komunikacyjnych współczesnego społeczeństwa, a zwłaszcza młodzieży, określanych dążeniami do ekspresji oraz identyfikacji środowiskowej i pokoleniowej, wpływami stylów mowy telewizyjnego i radiowego „salonu”, wymaganiami informacyjnymi Internetu i telefonii komórkowej, względami profesjonalnej terminologii itp. (s. 7).

Teksty referatów zamieszczonych w książce ujmują tytułowe hasło warsztatów z różnych punktów widzenia. Rozpoczynając od zasygnalizowania tradycji myśli dydaktycznej i wychowawczej rozważają kolejno związki między kształceniem

literackim a działaniami tekstotwórczymi i formułowaniem sądów o wartościach. Poddają analizie wzajemne zależności materiałowe i motywacyjne między sferą sprawności wypowiedzianą i wiedzą o języku. Wskazują na znaczenie semiotycznego podejścia do kształtowania kulturowej sprawności komunikacyjnej. Nie pomijają także oglądu współczesnych podręczników literackich i językowych, które idee podmiotowości ucznia wiążą z nastawieniem na tworzenie sytuacji pobudzających do samodzielnych wypowiedzi.

We współczesnym okresie dynamicznego rozwoju nowoczesnych form i środków komunikacji międzyludzkiej pytanie o potrzebę szkolnej nauki rozwijania zdolności tekstotwórczych postawił Eugeniusz Cyniak. Odpowiedzi poszukiwał w pracach dydaktyków okresu międzywojennego: Juliusza Salonięgo, Władysława Szyszkwskiego i Jadwigi Dańcewiczowej. Tradycyjną dydaktykę lat dwudziestych konfrontował z centralnym znaczeniem podmiotowej roli ucznia w nowej dydaktyce lat trzydziestych, które stało się jej wartością nadrzędną i mogą się na niej opierać wszelkie cele i założenia współczesnego procesu dydaktyki pisania. Powołując się na poglądy W. Szyszkwskiego, autor podkreślił: „Szkole współczesnej potrzebny jest właściwy klimat dla dydaktyki pisania, który może stworzyć tylko niezwykle polonista – człowiek i pedagog o wrażliwości artysty” (s. 18). Poglądy zasłużonych dydaktyków szkoły międzywojennej i możliwość ich współczesnej realizacji skłoniły autora wystąpienia do wniosku, iż współczesną dydaktykę należy wzbogacić o wymiar antropocentryczno-aksjologiczny, który pozwoli zrozumieć uczniowi, że od jego kompetencji językowej zależy poziom jego życia, kultury i człowieczeństwa.

O nauczaniu sprawności językowej i komunikacyjnej w historii dydaktyki polonistycznej w latach 1950–2000 mówiła Halina Wiśniewska. Wyodrębniła w tym okresie etap kształcenia filologiczno-formalnego w latach 1950–1970 oraz etap kształcenia sprawności językowej i komunikacyjnej właściwy następnemu dwudziestoleciu, wzbogacając swe rozważania o definicje terminu ze stanowiska psychologii i socjolingwistyki oraz teorii komunikacji. Podkreśliła, iż terminologię naukową tych dyscyplin zaadaptowała znakomicie do swoich teorii Anna Dyduchowa. Na Uniwersytecie Gdańskim wdrażała ją również Regina Pawłowska. Pewną odmienność metody badań zaprezentowało środowisko wrocławskie, a udokumentowały ją tomy serii *Kształcenie językowe w szkole*, redagowane przez Marię Dudzik (s. 27). Upowszechnienie pojęcia: kompetencja językowa i komunikacyjna w miejsce sprawności językowej i komunikacyjnej na przełomie lat 80. i 90. pozwoliło autorce wystąpienia wyodrębnić okres teorii komunikacji i kształcenia kompetencji językowej i komunikacyjnej właściwy dla okresu 1990–2000. Dołączone do tych teorii rozważania o językowym obrazie świata, semantyce i tekście są świadectwem zmiany i wzbogacenia treści kształcenia językowego w szkole. Szczegółowo przedstawiła je autorka na przykładzie analizy tematów w pięciu tomach pokonferencyjnych Uniwersytetu Warszawskiego (s. 29–30). W podsumowaniu swojego referatu podkreśliła potrzebę kompetentnej analizy *Podstawy programowej* i regionalnych programów języka polskiego na wszystkich poziomach kształcenia.

Z różnymi anomaliami w procesie dydaktycznym i podstawach programowych współczesnej szkoły zapoznana Regina Pawłowska, a jej stwierdzenie, iż ważnym komponentem wykształcenia ogólnego człowieka jest „przede wszystkim rozwój języka osobniczego każdego ucznia w postaci kodu rozwiniętego, wypracowanego, zindywidualizowanego oraz osiągnięcie sprawności językowej nadawcy i odbiorcy w aktach mowy jako warunku uczenia się czegokolwiek ze zrozumieniem, przygotowania do porozumiewania się społecznego i do uczestnictwa w kulturze” (s. 40) jest niezwykle istotne, albowiem warunkiem szkolnego powodzenia i podstawą uczenia się każdego przedmiotu jest odpowiedni stopień rozwoju języka.

Jadwiga Kowalikowa i Helena Synowiec zastanawiały się nad wymiarami funkcjonalności nauki o języku. Poddały refleksji badawczej myśl dydaktyczną Profesor Anny Dyduchowej, podkreśliły obecność jej postulatów badawczych w zeszytach ćwiczeń językowych serii „To lubię!”, w wielu podręcznikach szkolnych oraz poradnikach metodycznych. Rzetelna wiedza ucznia o systemie językowym pozwoli mu dostrzec nie tylko wartość języka jako narzędzia porozumiewania się i środka wzbogacania wiedzy o świecie, ale wskaże mu także znaczenie wiedzy o języku ojczystym dla poznawania języków obcych.

Na podmiotowość w kształceniu językowym i polonistycznych podręcznikach zwrócił uwagę Edward Polański. Autor przedstawił kilka propozycji badawczych w modelu antropocentrycznym. Wybrane problemy dotyczyły ucznia, relacji: nauczyciel – uczeń, metod nauczania i roli nauczyciela. Zastosowanie modelu antropocentrycznego zaproponował na przykładzie dydaktyki ortografii (s. 60–61). Zasadę antropocentryczności postuluje autor także w analizie podręczników, proponując uwzględnienie ich komunikatywnego charakteru.

Przemiany i przewartościowania kulturowe w świecie współczesnym wpływają na sposób mówienia młodych ludzi. Potrzebę kształcenia sprawności komunikacyjnej młodzieży na tle przemian współczesnej kultury i języka omówił Bogusław Skowronek. W dydaktyce zaproponował uwzględnienie wielości indywidualnych sposobów językowego widzenia świata. W różnorodności modeli porozumiewania się działania szkolne powinny uwzględniać diagnozę zjawisk językowych, obserwację przeobrażeń społecznych wpływających na warunki porozumiewania się oraz językoznawcze teorie, które byłyby podstawą rozwiązań metodycznych. Z problemami nauczania komunikacyjnego i terminologią stosowaną w podręcznikach, głównie angielskich, a także z zarzutami wobec tego podejścia w nauczaniu zapoznał Kordian Bakula.

W kontekście zaleceń ministerialnych w ramach bloku przedmiotowego „Wiedza o edukacji i kulturze” a w nim m.in. „Semiotyki tekstów kultury” Maria Jędrzychowska objaśniła kompetentnie jego obecność i realizację zarówno w wersji teoretycznej, jak i stosowanej, wskazując na inicjatywę antropologiczno-semiotycznego zorientowania dydaktyki w planach studiów Instytutu Filologii Polskiej AP w Krakowie, którą zainspirowali tacy znakomici dydaktycy, jak Zenon Uryga, Jan Polakowski i Anna Dyduchowa. Badaczka zaprezentowała na konferencji analizę fragmentów *Antka* B. Prusa i *Przygód Tomka Sawyera* M. Twaina w kontekście

znakowości kultury. Wskazała także na orientację semiotyczną w pracach najwybitniejszych językoznawców i literaturoznawców.

Wystąpienia na konferencji w kontekście formułowanych sądów o wartościach i wartościowaniu tekstów otworzył referat Mieczysława Ingłota *Miejsce wartości w szkolnych interpretacjach tekstów literackich*. Badacz podjął w nim refleksję nad wartością sztuki, literatury oraz wartościami w literaturze. Przedmiotem uwagi uczynił trzy teksty literackie: nowelę C.K. Norwida *Ad leones!*, wiersz W. Szymborskiej *Radość pisania* oraz cykl wierszy C. Miłosza *Świadcstwa chorej pamięci*. Analiza kontekstualna oraz intertekstualna pozwala na głębokie rozumienie świata wartości.

Zagadnieniem uczniowskiego wartościowania tekstów lekturowych zajęły się: Zofia Budrewicz i Maria Sienko. Sondażowe badania przeprowadzone wśród uczniów szkoły podstawowej z klas IV–VI, kończących klasę VI, z I i II klasy gimnazjum i I klasy zreformowanego liceum na temat wybranej lektury, umożliwiły ustalenie we wnioskach dwóch charakterystycznych sposobów wartościowania lektur: poprzez intelektualny ogłód właściwości tekstu literackiego oraz prezentację emocjonalnych doznań w procesie lektury. Badania potwierdziły (zob. aneks s. 134–137), że uczniowie często ograniczają wartościowanie do rejestracji emocjonalnych doznań, a taki stan wymaga zatem takiego postępowania metodycznego, które pozwoliłoby na rozumienie refleksyjne i symboliczne lektury. W odniesieniu do języka wypowiedzi wartościujących pojawił się postulat doskonalenia kompetencji komunikacyjnych ucznia, zwłaszcza w pisemnych wypowiedziach. Sugestie metodyczne, zamieszczone jako ostatnia część wniosków, powinny być rozpowszechnione wśród polonistów na wszystkich etapach kształcenia literackiego i językowego.

W kolejnej refleksji nad problematyką aksjologiczną Krystyna Gąsiorek poddała analizie pojęcie – miłość, na przykładzie rozumienia go przez dzieci dziewięcioletnie. Zestawiła definicje słownikowe z wypowiedziami dziecięcymi, a zebrany materiał badawczy stał się cennym narzędziem diagnozy dydaktycznej.

Zadaniem szkoły i innych instytucji wychowawczych – zaznaczyła – jest przygotowanie wychowanków, w tym szczególnie dzieci młodszych, do prawidłowego rozumienia emocji i uczuć, nie tylko pod względem psychologicznym, lecz także językowym. Ważne jest zaznajomienie dziecka z odpowiednimi środkami językowymi, służącymi pełnej komunikacji międzyludzkiej. Należy więc postrzegać język jako środek poznawczy, a nie tylko jako narzędzie porozumiewania się (s. 148).

Wyjaśnianie sensu leksemów i odnoszenie ich do konkretnych sytuacji i zachowań ludzi, uwrażliwienie na różne odcienie słów i na znaczenia, jakie one w sobie kryją, jest ważnym zadaniem szkoły, a autorka referatu przywołała także ustalenia obecne w modelu preferowanym przez Annę Dyduchową.

W kontekście metody przekładu intersemiotycznego na przykładzie opisu obrazu sytuują się dwa artykuły zamieszczone w książce. Barbara Dyduch zwróciła uwagę na polisemiczność i wielogłosowość tekstów kultury, wyznaczających edukacji polonistycznej przekraczanie granic macierzystej dyscypliny. Autorka subtelnie zasyg-

nalizowała teoretyczne podstawy metod pracy nad odbiorem obrazu, przywołując teksty naukowe francuskich i polskich semiologów i opowiedziała się za podjęciem próby opisu i analizy obrazu jako nośnika informacji docierającego do populum. Metodę praktycznego przekładu intersemiotycznego dzieła malarskiego na przykładzie wskazań Anny Dyduchowej zaprezentowała Dorota Karkut. Aby sprawdzić poziom umiejętności odczytywania sensu znaczeń i bogactwa symboliki dzieła malarskiego, przeprowadziła badania wśród maturzystów liceów i techników z Rzeszowa i Sandomierza na przykładzie *Obrazu* Zdzisława Beksińskiego. Potwierdziły one słabe przygotowanie młodzieży do odbioru dzieł malarskich, ale pewne nadzieje na poprawę tej sytuacji widzi autorka w przygotowaniu nowych podręczników, bogatszych w teksty ikoniczne i w możliwości częstszych kontaktów z malarstwem.

Na konferencji nie zabrakło także refleksji nad problemami związanymi z edukacją medialną a w jej kontekście nauczaniem języka, które pozwala odczytywać teksty audiowizualne. Agnieszka Ogonowska zapoznała z pracami angielskich badaczy, będącymi swoistym przewodnikiem po świecie mediów. Wskazała interesujące bloki tematyczne, które koncentrują się wokół zagadnień związanych z uczeniem czytania mediów, zdobywaniem wiedzy o mediach oraz twórczego ich wykorzystywania w procesie edukacyjnym, a winna jednak temu procesowi towarzyszyć pogłębiona perspektywa kulturoznawcza. Autorka tekstu zaprezentowała interesujący zabieg „pedagogizacji mediów”, który wykorzystuje media w nauce przedmiotów niemiedialnych, kształci umiejętność krytycznego czytania tekstów medialnych, odkrywa także związane z nimi systemy wartości.

Ryszard Jedliński poddał szczegółowej analizie metodę samodzielnego dochodzenia uczniów do wzoru wypowiedzi. Wskazał na niebezpieczeństwa w toku gromadzenia przez ucznia informacji naukowej, podkreślił rangę samodzielnej pracy twórczej, która przygotowuje młodzież do edukacji permanentnej, polegającej na sprawnym, aktywnym samokształceniu i aktywnej działalności twórczej.

Ocena metod nowatorskich i tradycyjnych na lekcjach języka polskiego z perspektywy ucznia stała się przedmiotem refleksji badawczej Andrzeja Kudry, który przeprowadził w tym celu badania ankietowe wśród maturzystów. Uczniowie zdecydowanie preferują metody oparte na przekazie słownym i myśleniu, kładą nacisk na zdobywanie wiedzy i umiejętności. Badacz zaznaczył w podsumowaniu, iż licealista-maturzysta w ocenie pracy polonisty ceni umiarkowany tradycjonalizm. W kształceniu sprawności językowej uczniów niemałe znaczenie może mieć recytacja. Wspomaga ona kształcenie poprawnej wymowy, może służyć rozwijaniu sprawności parajęzykowej (intonacja, mimika, gestykulacja, pauzowanie, frazowanie, kinetyka, proksemika), sprzyja słuchaniu ze zrozumieniem. O powrót do recytacji, jako zaniechanej metody pracy z tekstem zaapelowała Katarzyna Lange.

Koncepcję gimnazjalnych ćwiczeń językowych *To lubię!* porównała z poglądami Anny Dyduchowej w modelu podręcznika do ćwiczeń w mówieniu i pisaniu Małgorzata Pawul. Badania ankietowe przeprowadzone wśród nauczycieli potwierdziły, iż stworzony przez patronkę konferencji teoretyczny model podręcznika, wpisany do cyklu książek *To lubię!* okazał się atrakcyjny i funkcjonalny.

O kształceniu sprawności komunikacyjnej w szkolnych oddziałach OHP mówił Adam Mazurkiewicz. Autor zaprezentował na wstępie wybrane stanowiska badawcze dotyczące istoty funkcjonowania języka w społeczeństwie, głównie w aspekcie komunikacji interpersonalnej oraz zasygnalizował trudności, jakie może napotkać nauczyciel w trakcie praktyki pedagogicznej. Ćwiczenia sprawności komunikacyjnej w pracy z trudną młodzieżą winna poprzedzić właściwie dobrana motywacja oraz wprowadzenie metod aktywizujących.

Część referatów konferencji zamknęła dyskusja koncentrująca się wokół problemów teorii i praktyki polonistycznej, którą uporządkowała w wydanych materiałach Katarzyna Pławecka. Autorzy wygłaszanych referatów wielokrotnie odwoływali się do propozycji badawczych autorki *Metod kształcenia sprawności językowej uczniów* i potwierdzili tym samym aktualność jej systemu dydaktycznego w praktyce nauczycielskiej oraz w pracach nad doskonaleniem podręczników do nauki o języku o wyraźnym nachyleniu komunikacyjnym. Myśl dydaktyczna Profesor Anny Dyduchowej została uwieńczona w tym cennym tomie, poświęconym jej pamięci, analizą dorobku naukowego dokonaną przez Profesora Zenona Urygę.